

**Степанюк Р.Л.**

Харківський національний університет внутрішніх справ

**Шевцов С.О.**

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

Міністерства внутрішніх справ України

## ПРОБЛЕМИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

*У статті розглянуто організаційні та методичні проблеми підготовки фахівців для підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування Національної поліції України. Підкреслено значення діяльності спеціалістів у галузі криміналістичної техніки під час проведення окремих слідчих дій. Особливо актуальними є знання та навички спеціалістів щодо виявлення та вилучення слідів на місці події. Звернено увагу на відсутність в Україні системної підготовки зазначеної категорії фахівців із числа працівників поліції. Це вимагає запровадження їхнього навчання як у закладах вищої освіти, так і в системі підвищення кваліфікації та службової підготовки поліцейських. У зв'язку з цим у статті проаналізовано основні функції поліцейського спеціаліста-криміналіста під час огляду місця події та визначено орієнтовний обсяг теоретичних знань і практичних навичок у галузі криміналістики, які необхідні такому фахівцеві. Набуття цих знань на базовому рівні має здійснюватися під час навчання за відповідними освітніми програмами в закладах вищої освіти. Також необхідно запроваджувати системну перепідготовку і підвищення кваліфікації спеціалістів-криміналістів на базі закладів вищої освіти та тренінгових центрів системи Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції. Крім того, обґрунтовано ефективність навчання поліцейських інспекторів-криміналістів без відриву від їхньої основної роботи шляхом проведення тренінгів на базі науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів системи Міністерства внутрішніх справ України. Апробація такої форми навчання була здійснена у Харківському науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України та підтвердила свою ефективність. Проведення тематичного тренінгу щодо комплексного огляду на місці події вогнепальної зброї та вибухонебезпечних предметів дозволило у стислі строки надати працівникам поліції знання та навички застосування техніко-криміналістичних засобів із метою виявлення та вилучення слідів людини на відповідних об'єктах огляду.*

**Ключові слова:** криміналістична техніка, спеціаліст-криміналіст, інспектор-криміналіст, огляд місця події, тренінг, криміналістична підготовка.

**Постановка проблеми.** Останніми роками в Україні відбуваються масштабні реформи у правоохоронній сфері. Триває процес становлення і розвитку Національної поліції як нового органу виконавчої влади, діяльність якого спрямована на підтримання публічної безпеки та порядку і протидію злочинності з одночасним забезпеченням неухильного дотримання прав і свобод людини. Виконання зазначених функцій є можливим лише за умови активного й ефективного використання передових досягнень науки і техніки з метою виявлення, вилучення та дослідження слідів кримінальних правопорушень, а також використання у доказуванні одержаної інформації. У цьому сенсі провідну роль відіграють криміналістичні знання та навички, якими повинні володіти пра-

цівники поліції. Під час створення Національної поліції у 2015 р. було кардинально змінено наявні тоді підходи до організації роботи відомчих експертно-криміналістичних підрозділів шляхом відокремлення інспекторів-криміналістів у структурі органів поліції та самостійної Експертної служби МВС України. Такий крок разом із очевидними позитивними аспектами, зокрема посиленням самостійності та незалежності судових експертів, призвів і до суттєвих проблем, пов'язаних із недостатністю технічного оснащення, відсутністю необхідних знань і навичок у працівників новостворених поліцейських техніко-криміналістичних підрозділів. Як наслідок, значно погіршився професійний рівень застосування спеціальних знань насамперед під час проведення огляду місця

події та інших слідчих (розшукових) дій, які вимагають використання складних науково-технічних засобів і методів.

Зазначені обставини свідчать про необхідність здійснення наукових досліджень із метою виявлення теоретичних і прикладних проблем сучасного стану техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування, пов'язаних із організацією внутрішньовідомчої підготовки фахівців у галузі криміналістики, та шляхів їх вирішення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування були предметом досліджень В.Г. Гончаренка, А.В. Іщенко, В.К. Лисиченка, В.В. Коваленка, Р.Б. Єзерського, О.О. Пунди, М.Г. Щербаковського та інших науковців. Проте вказаними авторами переважно вивчалися загальнотеоретичні аспекти використання спеціальних знань і науково-технічних засобів під час розслідування злочинів, а також правові й організаційні проблеми слідчої та судово-експертної діяльності, що мали місце в період функціонування міліції. В останні роки проблеми організації взаємодії підрозділів Експертної служби МВС України й органів досудового розслідування розглядав С.І. Перлін [1], а перспективи вдосконалення участі спеціалістів під час огляду місця події висвітлював І.В. Пиріг [2]. Водночас аналізу сучасного стану техніко-криміналістичної підготовки фахівців органів Національної поліції, наявних у цій сфері проблем і шляхів їх вирішення досі в науковій літературі не здійснювалося.

**Постановка завдання.** Метою статті є висвітлення організаційних і методичних проблем у сфері фахової підготовки фахівців, а також у галузі застосування набутих знань під час практичної діяльності техніко-криміналістичних підрозділів поліції, розроблення рекомендацій із їх вирішення.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** У сучасний період для розкриття та розслідування злочинів криміналістичною наукою та практикою вироблено солідну кількість технічних засобів, прийомів і методів, що дозволяють виявляти та досліджувати різноманітні сліди кримінального правопорушення. Особливо велике значення, зважаючи на широкі можливості вирішення ідентифікаційних і діагностичних завдань, мають досягнення таких галузей криміналістичної техніки, як дактилоскопія, ДНК-аналіз, трасологія, судова балістика, вибухотехніка тощо. Проте їх

використання може бути ефективним лише за умови якісного проведення тих слідчих (розшукових) дій, у ході яких вилучаються сліди злочину. Насамперед ідеться про огляд місця події та інших об'єктів, обшук та освідчування особи. Як відомо, під час цих дій слідчі активно використовують допомогу спеціалістів. Наприклад, у справах про вбивства, за даними В.О. Яремчук, до огляду місця події залучали судового медика у 64,47% проваджень; криміналіста – у 60,53%; не вказано, з якої галузі знань – у 15,79%; кінолога – у 10,53% [3, с. 2].

Отже, категорія спеціалістів у галузі криміналістики є однією з найбільш широко залучених до огляду та інших слідчих (розшукових) дій. У повсякденній практиці роботи органів досудового розслідування Національної поліції такими фахівцями є працівники внутрішньовідомчих підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення (інспектори-криміналісти та техніки-криміналісти). У складних випадках до огляду місця події можуть також залучатися спеціалісти з числа співробітників Експертної служби МВС України, що передбачено відомчою інструкцією [4].

Як слушно зауважує І.В. Пиріг: «Основний обсяг робіт із виявлення, фіксації, вилучення та дослідження матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення, як свідчить аналіз практики розслідування кримінальних правопорушень і доводять результати наукових досліджень, провадить переважно спеціаліст» [2, с. 33]. Таким чином, саме на поліцейських інспекторів-криміналістів покладено найбільший тягар роботи щодо надання слідчим допомоги у виявленні та вилученні матеріальних слідів злочину. Тому вони мають повністю володіти відповідними знаннями та навичками, періодично оновлювати їх і регулярно підвищувати свою кваліфікацію.

Водночас системної підготовки вказаної категорії фахівців, за рідкісними винятками, поки що не здійснюють ні заклади вищої освіти системи МВС України, ні центри первинної професійної підготовки поліцейських. Таку ситуацію пояснити не складно – в Україні немає необхідного досвіду, адже багато років функції спеціалістів на місці події виконували судові експерти з числа працівників відомчих експертно-криміналістичних підрозділів. Деякі з них у 2015 р. перейшли працювати до поліції, але з плином часу кадровий склад поступово замінюється новачками, котрі не мають досвіду експертної роботи. Крім того, можливості судово-експертної діяльності з дослідження

слідів злочину постійно розширюються, що вимагає відповідного освіження знань та умінь спеціалістів-криміналістів. Як результат, в останні роки спостерігається зниження якості їхньої роботи, нерідко на місцях події взагалі не знаходять слідів або до судово-експертних установ направляються об'єкти, непридатні для дослідження внаслідок помилок під час їх виявлення та зберігання. Це є особливо актуальним щодо слідів біологічного походження, значення яких у криміналістичній практиці багаторазово зросло після впровадження методів ідентифікації людини за її ДНК, а також дактилоскопічних та інших слідів кримінальних правопорушень.

Загалом слід погодитися з тим, що, зважаючи на різноманітність слідів злочину – трасологічних, мікрочасток, біологічних, запахових тощо – та багатоплановість роботи спеціаліст-криміналіст не в змозі виконати всі завдання огляду. Тому в складних випадках є необхідність залучення до огляду місця події не лише спеціаліста-криміналіста, а й групи спеціалістів у різних вузькопрофільних галузях знань [5, с. 130]. Така практика відповідає підходам, що застосовуються у провідних країнах світу, наприклад, США, і була б корисною для впровадження в Україні [6]. Але нині у зв'язку з недосконалістю законодавства та браком технічних можливостей функціонування спеціалізованих оглядових груп основні функції з надання допомоги слідчим під час огляду місця події виконують окремі спеціалісти з числа працівників поліції. Отже, кожний поліцейський інспектор-криміналіст повинен володіти навичками виявлення та вилучення основних різновидів вищевказаних слідів. Він обов'язково має уміти правильно вилучити сліди рук, невидимі людські клітини та трасологічні сліди, оскільки їх дослідження має виключно важливе значення для одержання доказів у кримінальному провадженні.

Згідно з чинним законодавством одним із основних завдань Експертної служби МВС України є «підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників Експертної служби МВС як судових експертів, спеціалістів-криміналістів і спеціалістів-вибухотехніків» [7, пп. 9 п. 3]. Багаторічний досвід діяльності зазначеного відомства за цим напрямом надає широкі можливості щодо значного розширення сфери такої підготовки не тільки на працівників ДНДЕКЦ, НДЕКЦ МВС, а і на інспекторів-криміналістів органів поліції. За нашими даними, в Україні поки що не вироблено системного підходу до здійснення фахової підготовки поліцейських інспекторів-криміналіс-

тів у підрозділах Експертної служби МВС, хоча потреба в її існуванні стає більш нагальною.

Так, відповідно до відомчої «Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі у проведенні огляду місця події» [4] інспектори-криміналісти повинні виконувати низку функцій, що вимагають від них певних навичок, насамперед у галузі «польової криміналістики».

Аналіз положень розділу IV зазначеної вище інструкції дозволяє визначити основні їхні функціональні обов'язки й орієнтовний обсяг мінімальних теоретичних знань і практичних умінь цієї категорії фахівців. Зокрема, основними функціями інспектора-криміналіста на місці події є: 1) надання консультацій слідчому щодо порядку й особливостей фіксації слідів та об'єктів, доцільності вирішення тих чи інших питань, потреби залучення інших спеціалістів; 2) ефективне використання науково-технічних засобів; 3) фотографування та відеозйомка місця події; 4) визначення алгоритму пошуку слідової інформації; 5) визначення методів її виявлення та вилучення; 6) дотримання процесуальних і тактичних правил огляду; 7) врахування методико-криміналістичних рекомендацій із розслідування цього виду кримінального правопорушення; 8) допомога слідчому в описі специфічних ознак слідів і способів їх виявлення; 9) вилучення слідів, виготовлення копій (відбитків і зліпків); 10) упакування й засвідчення слідів та інших об'єктів.

Якісне виконання цих функцій можливе за умови володіння спеціалістом певними теоретичними знаннями, до числа яких, на нашу думку, слід віднести знання: 1) правових засад використання спеціальних знань у кримінальному процесі; 2) основних теоретичних положень криміналістичної ідентифікації та діагностики; 3) усіх видів науково-технічних засобів, що застосовуються в ході огляду місця події; 4) основ тактики огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій; 5) видів і методів судової фотографії, звуко- та відеозапису; 6) криміналістичної трасології; 7) основних можливостей інших галузей криміналістичної техніки (судової балістики, вибухотехніки, габітології, технічного дослідження документів і т. д.) та окремих судових наук (судової медицини, судової хімії, судової біології тощо); 8) основних положень криміналістичної методики; 9) правових та організаційних основ судової експертизи; 10) сучасних можливостей окремих

видів судових експертиз, що проводяться з метою дослідження об'єктів, які вилучаються під час огляду місця події.

Водночас основні практичні уміння і навички спеціаліста полягають у роботі з різними видами науково-технічних засобів на місці події, пошуку та вилученні слідів кримінального правопорушення й інших матеріальних об'єктів, а також застосуванні деяких прийомів і методів трасологічних експертних досліджень із метою попереднього вивчення виявлених слідів і надання слідчому орієнтуючої інформації для здійснення невідкладних слідчих дій та інших заходів на початковому етапі розслідування.

Видається очевидним, що кожен інспектор-криміналіст повинен не тільки володіти вищенаведеними знаннями й уміннями, а й регулярно оновлювати їх, своєчасно реагуючи на досягнення науково-технічного прогресу та виклики часу. Тому існує потреба здійснювати заходи щодо системного навчання зазначених фахівців із метою надання їм базових знань, а також постійного підтримання належного рівня їхньої підготовки. У межах вирішення цього завдання видається необхідним розроблення та впровадження в діяльність закладів і установ системи МВС України освітніх програм щодо підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та службової підготовки працівників підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування Національної поліції.

Загалом базова підготовка інспектора-криміналіста має бути одержана внаслідок фахової освіти у відповідному закладі вищої освіти. Із цією метою в окремих відомчих закладах системи МВС вже започатковано навчання за спеціалізацією «інспектор-криміналіст» у межах освітніх програм підготовки фахівців у галузі права. На нашу думку, загалом таку практику слід визнати слушною і такою, що потребує подальшого розвитку й удосконалення. Але підготовка цих фахівців триває декілька років і, за нашими даними, обсяг державного замовлення на них є незначним і не може забезпечити потреби відповідних практичних підрозділів повністю. Тому існує нагальна потреба також і в організації фахової підготовки спеціалістів-криміналістів для органів поліції з числа осіб, які вже мають вищу освіту, шляхом запровадження спеціалізованих курсів навчання у тренінгових центрах закладах (установах) Національної поліції та МВС України.

Зазначені заходи вимагають тривалого часу і системного підходу до організації навчання. Але,

крім цього, завжди буде потреба у відпрацюванні найбільш актуальних і вагомих практичних знань і навичок із працівниками поліцейських підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування без відриву від їхньої основної роботи. Як варіант вирішення цієї проблеми пропонуємо впровадити практику організації тренінгів з інспекторами-криміналістами з найбільш актуальних питань практичної діяльності на базі підрозділів Експертної служби МВС. Інтерактивне навчання у формі тренінгу видається найбільш доцільним, оскільки дає змогу в короткі строки надати працівникові необхідну формацію та відпрацювати ті вправи, які є найбільш корисними щодо певної тематики.

На відміну від традиційних методів навчання, тренінг-навчання повністю охоплює весь потенціал працівника поліції: рівень та обсяг його професійної компетентності, самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії тощо. Крім формування практичних навичок в учасників, тренінг-навчання передбачає напрацювання і засвоєння поведінкових навичок, ідей, необхідних для виконання конкретних функцій [8, с. 5]. Характерною рисою тренінгу-навчання є те, що його учасники навчаються на власному досвіді [9, с. 3].

Організація та проведення таких тренінгів можливі у межах службової підготовки працівників Національної поліції України, правовою основою якої є відомче положення [10], як різновид функціональної підготовки у формі навчальних зборів на базі відповідного закладу (ДНДЕКЦ, НДЕКЦ МВС). Прикладом цієї форми навчання є проведення на базі Харківського НДЕКЦ МВС тренінгів з інспекторами-криміналістами Головного управління Національної поліції в Харківській області. Наприклад, у грудні 2019 р. було проведено тренінг за темою «Слідча дія: огляд вогнепальної зброї та вибухонебезпечних матеріалів», у ході якого розглянуто та відпрацьовано процес комплексного огляду зазначених предметів. Під час тренінгу інспектори-криміналісти навчилися правильно оглядати, виявляти та вилучати не тільки безпосередньо зброю та вибухові речовини та пристрої, а і сліди їх застосування, дактилоскопічні, біологічні та інші сліди-нашарування, що зустрічаються на відповідному місці події [9]. Також у ході тренінгу було обговорено проблемні питання, які виникають у практичній діяльності за цим напрямом, що дозволило вдосконалити організаційні та методичні підходи до майбутніх тренінгів.

**Висновки.** В Україні існує нагальна потреба у запровадженні системної підготовки, пере-

підготовки та підвищення кваліфікації працівників підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення органів Національної поліції (інспекторів-криміналістів) з метою забезпечення їх сучасними та якісними знаннями й уміннями щодо застосування науково-технічних засобів під час огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій. Така підготовка може здійснюватися як на базі закладів вищої освіти системи МВС, які готують поліцейських, так і в ДНДЕКЦ і територіальних НДЕКЦ МВС. Заклади вищої освіти мають широкі можливості для запровадження відповідних освітньо-професійних програм за різними рівнями освіти, а також у межах первинної професійної підготовки поліцейських і підвищення їхньої кваліфікації. Впровадження й удосконалення таких програм потребує значних зусиль і часу, отже, є перспективним напрямом діяльності. Водночас ДНДЕКЦ, НДЕКЦ МВС України вже мають досвід навчання спеціалістів-криміналістів, необхідне оснащення та штат підготовлених фахівців із числа судових експертів, тому вже зараз у змозі розпочати роботу з навчання інспекторів-криміналістів застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів і методів роботи

зі слідами злочину. Таке навчання має здійснюватися не за певним рівнем освіти, а як один із видів службової підготовки відповідних фахівців під час їхньої поточної служби в поліції.

Ефективною формою навчання інспекторів-криміналістів органів Національної поліції в системі службової підготовки видається регулярне проведення тематичних тренінгів-навчань із найбільш актуальних напрямів практичної діяльності. Апробація такої форми навчання була здійснена на базі Харківського НДЕКЦ МВС і загалом підтвердила економічну ефективність і практичну корисність, оскільки дозволила у невеликі строки, з незначними матеріальними витратами надати працівникам підрозділу техніко-криміналістичного забезпечення ГУНП у Харківській області актуальні знання та навички огляду вогнепальної зброї, вибухових речовин і пристроїв і виявлення та вилучення слідів людини під час нього.

Розроблення та впровадження тематичних тренінгів-навчань із поліцейськими інспекторами-криміналістами на базі ДНДЕКЦ, НДЕКЦ МВС є перспективним напрямом подальшої наукової та навчально-методичної роботи та практичної діяльності.

#### Список літератури:

1. Перлін С.І. Правові та організаційні особливості взаємодії слідчого з підрозділами експертної служби МВС України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 270–277.
2. Пиріг І.В. Організація і тактика проведення огляду місця події в сучасних умовах розвитку науки і техніки. *Криміналістичний вісник*. 2019. № 2 (32). С. 30–37.
3. Яремчук В.О. Проблеми залучення спеціалістів до проведення огляду місця події (організація і тактика). *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2 (8). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp\\_2015\\_2\\_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_24).
4. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затв. наказом МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.
5. Пиріг І.В. Можливості проведення огляду місця події групою спеціалістів. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 129–132.
6. Степанюк Р.Л., Лапта С.П. Удосконалення організації й тактики огляду місця події в Україні з урахуванням досвіду США. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 2 (74). С. 300–307.
7. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затв. наказом МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.
8. Методика проведення тренінгів: метод. матеріали / Департамен. культури і туризму Харк. облдержадмін., Харк. обл. універс. наук. б-ка; ред.-уклад. Н.М. Грачова. Харків : ХОУНБ, 2013. 18 с.
9. Слідча дія: огляд вогнепальної зброї та вибухонебезпечних матеріалів. Методичні рекомендації з організації тренінгу-навчання / Харківський НДЕКЦ МВС; С.І. Перлін, С.О. Шевцов, О.В. Матарикіна. Харків, 2020. 28 с.
10. Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затв. Наказом МВС України від 26 січня 2016 р. № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>.

**Stepaniuk R.L., Shevtsov S.O. THE PROBLEMS OF TECHNICAL FORENSIC TRAINING OF SPECIALISTS FOR UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE**

*In the article organizational and methodological problems of professionals training for units of technical forensic support of pre-trial investigation of the National police of Ukraine are considered. The importance of the specialists' activity in the field of forensic technology during the conduct of certain investigative (search) actions is emphasized. At that especially relevant are knowledge and skills of specialists in detecting and removing traces of a person at a scene. Attention is drawn to the lack of systematic training of the specified category of experts from among police officers in the modern period in Ukraine. This requires introduction their training as in higher education institutions as in the system of skills development and police training. In this connection, in the article basic functions of a forensic specialist during examining the scene are analyzed and approximate amount of theoretical knowledge and practical skills in the field of forensic science that is needed by these specialists is determined. The acquisition of this knowledge at the basic level should be carried out while studying under the relevant educational programs in higher education institutions. Also systematic retraining and skills development of forensic specialists on the basis of higher education institutions and training centers of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the National Police are need to be introduced. In addition, effectiveness of training police forensics without breaking away from their main work by conducting trainings on the basis of research expert forensic centers of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is substantiated. Approbation of this form of training was carried out at the Kharkiv Scientific Research Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and confirmed its effectiveness. Conducting thematic training on the complex inspection of firearms and explosive objects at the scene allowed to provide police officers with the knowledge and skills of using the technical forensic techniques in a short time to detect and remove human traces on relevant objects of review.*

**Key words:** forensic technology, forensic specialist, forensics, inspection of the scene, training, forensic training.